

Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 183

Klâsik Türk Edebiyatı Topluluğu

III. KLÂSİK TÜRK EDEBİYATI SEMPOZYUMU

(Prof. Dr. Cem DİLÇİN Adına)

13 Şubat 2009 KAYSERİ

- BİLDİRİLER -

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Öğr. Gör. Dr. Abdülkadir DAĞLAR

Okt. Dr. Ahmet TANYILDIZ

KAYSERİ 2011

DİLİÇİ ÇEVİRİDE ŞİİRSELLİK VE NEŞÂTÎ'NİN BİR GAZELİ

Furkan ÖZTÜRK*

Daha çok “sadeleştirme”, “günümüz Türkçesine çevirme” diye adlandırılabilen *diliçi çeviri* terimi, çeviribilim terminolojisinde önemli bir yer tutar. *Diliçi çeviri* terimini bütün yönleriyle yoklayıp değerlendiren, özellikle bu terimi Osmanlı şiirini günümüz Türkçesine aktarma yönüyle ilk defa geniş ve titiz bir biçimde ele alan Cem Dilçin olmuştur.¹ Dilçin, söz konusu makalesinde, Türk edebiyatı metinlerinin (şiir veya düzyazı) *diliçi çevirileri* yapılırken “göz önüne alınması ve kesinlikle uyulması gereken” 12 maddelik ilke ve kurallar dizisi belirlemiştir. Bunların örnekendirilmesi amacıyla da, açıklamaları yapılmış metin çalışmalarından gelişigüzel seçilmiş birkaç örnek araştırmacıların yararına sunulmuştur. Bununla birlikte yazar, şairane bir amaçla yapılan *diliçi çevirilerle*, araştırmacılar tarafından yapılan bilimsel çevirilerin ayrı tutulması, farklı değerlendirilmesi gerektiğini şöyle belirtmiştir: “Burada şu noktayı hemen belirtmek gerekir ki, sanat kaygısıyla şairler tarafından yapılan *diliçi çevirilerle*, araştırmacılar tarafından bilimsel amaçlı olarak yapılan çeviriler birbirine karıştırılmamalıdır. Bu iki farklı alanda yapılan çalışmalar birbirini desteklese de, ortaya koydukları sonuçlar açısından aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Sanat kaygısıyla yapılanlarda amaç, okuyucuda bir şiir zevki uyandırmak, bu yönde bir heyecan yaratmaktır. Oysa bilimsel amaçlı yapılanların ve yapılması önerilenlerin sonuçta ulaşacakları nokta,

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ANTALYA.
furkanozturkster@gmail.com

¹ Cem Dilçin, “Divan Şiirini Günümüzün Türkçesine Aktarma ve Diliçi Çeviri”, *Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen’e Armağan*, (Editörler: Ayşenur Külahhoğlu İslam, Süer Eker), Ankara 2007, s. 149-169. Dilçin, *diliçi çeviri* terimi ile ilgili şunları söyler: “*Diliçi çeviri*, “yeniden sözcükleme” (rewording) adıyla da anılır. ‘Dilsel göstergelerin yine aynı dildeki başka göstergelerle yorumlanması’ olarak tanımlanmıştır. Yani, eski bir dilde yazılmış bir metnin, bu dilin uzmanı olmayan okuyucular tarafından kolay anlaşılabilmesi için ‘güncelleştirilme’si, *ölçünlü dile* (standart Türkçe’ye) aktarılması, başka bir deyişle bir anlamda ‘sadeleştirilme’si ve ‘basitleştirilme’sidir.” Ayrıca aynı yazarın bkz. *Studies on Fuzulî’s Divan*, Sources of Oriental Languages and Literatures 50, Harvard University 2001, s. 34, 66; Yazar, adı geçen kitapta, söz ve anlamı oluşturan öğelerin *diliçi çevirilerde* korunması ve şiirsellik yok edilmemesi gerekliliği üzerinde önemle durmaktadır.

eski bir metni günümüzün Türkçesine aktararak bilime katkıda bulunmaktır. Bu yazıda önerilen de, özellikle divan şiiri açısından yapılması gereken *diliçi çeviriler*in bilimsel amaçlı olanlarıdır.”² Görüldüğü üzere Dilçin, Türk edebiyatı metinlerinin bilimsel amaçlı *diliçi çeviri* çalışmaları üzerinde yoğunlaşmış ve bu alanda çalışacak araştırmacılar için birtakım öneriler getirmiştir.

Üzerinde durulan bu çalışma, Dilçin'in ortaya koyduğu çerçeveye oturmakla birlikte özellikle şairlerce yapılmış, şiirselliğin ön planda tutulduğu Türk Edebiyatındaki manzum *diliçi çeviriler* ile ilgili olacaktır. Bu yönüyle öncelikle Türk Edebiyatı'nın çok bilindik, çok sevilen şiirleri (Ahmet Haşim'in “*O Belde*”si, Namık Kemal'in “*Hürriyet Kasidesi*”) *diliçi çeviri*deki şiirsel incelik ve şiir dilini bulma çabalarıyla ele alınacaktır.³ Bu yazının önemli bir bölümünü oluşturan Neşâtî'nin pek çok Osmanlı şiir antolojilerine girmiş “*bile*” redifli gazeli, İlhan Berk'in *diliçi çevirisi* bağlamında incelenecektir.

Ahmet Haşim'in o pek bilindik şiirlerinden biri olan “O Belde”nin *diliçi çeviriler*inden biri Şevket Rado tarafından yapılmıştır. Şevket Rado'nun sözü edilen “O Belde” çevirisinin hikayesi, Doğan Hızlan'ın deyişiyle “ilgi çekici bir edebiyat arkeoloğu” olan Haluk Oral'ın Türk Edebiyatı'ndaki bazı şiirlerin maceralarını anlattığı eserindeki⁴ “O Belde İçin Bir Sadeleştirme Çabası” bölümünde bütün yönleri ile yer almaktadır. Şevket Rado, bu *diliçi çeviri* çalışması ile ilgili 1973 yılında yayımlanan *Hayat Tarih Mecmuası*nın 6. sayısında bilgi vermektedir. Şiirin yüzde seksenini Haşim'in yazdığı gibi bıraktığını, anlaşılmasız olmuş yüzde yirmisini edasını bozmadan aydınlığa çıkarmaya çalıştığını, bu çalışma sırasında şiirin dokunulan kısımlarının zedelenmişse de yok olmadığını belirttiikten sonra şu sözleri demekten de kendini alamaz: “...Bugünkü nesiller için anlaşılmasız ve dolayısıyla okunmaz olmuş bu harika şiirin

² Cem Dilçin, *agm*, s. 155.

³ Bu konuda özellikle Asım Bezirci'nin Tevfik Fikret ve Ahmet Haşim'in şiirleri; Ahmet Muhip Dıranas'ın Tevfik Fikret'in şiirleri üzerine çalışmaları önemlidir. Bkz. Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste [Kırık Saz]*, Bütün Şiirleri 1-2, (Bugünkü Dile Çeviriler, Sözlükler ve Notlarla), haz. Asım Bezirci, Can Yay. İstanbul 1984; Ahmet Haşim, *Bütün Şiirleri*, (Haz.: Asım Bezirci), Can Yay., İstanbul 1985; Tevfik Fikret, *Kırık Saz [Rübâb-ı Şikeste]*, *Seçilmiş Şiirler*, Türkçeleştiren: Ahmet Muhip Dıranas, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1975.

⁴ Haluk Oral, *Şiir Hikâyeleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008, s. 123-135.

edebiyatımızın karanlıklarında derin bir uykuya dalmasına gönlüm razı olmadığı için bu işi yaptım. Allah beni sevgili Haşim'in manevi hışmına uğramaktan korusun.”⁵ Bir şiirin değil bir yabancı dile kendi diline bile çevrilemeyeceği Haşim'in pek bilindik düşüncelerinden olmasından ötürü “manevi hışım” korkusunun bu satırlarda belirgin bir biçimde ortaya çıktığı görülmektedir. Oral'ın ilgi çekici kitabından şiirin aslı ve *diliçi çeviri*sinden bir parça aşağıda verilmiştir:

...Ne sen,
Ne ben,
Ne de hüsnünde toplanan bu mesâ,
Ne de âlâm-ı fikre bir mersâ,
Olan bu mâi deniz
Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz.
Sana yalnız bir ince tâze kadın
Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer
Bu sefil iştiha, kirli nazar,
Bulamaz sende bende bir ma'nâ,
Ne bu akşamda bir gam-ı nermîn
Ne de durgun denizde bir muğber
Lerze-i istîtar u istiğnâ...

...O belde?
Durur menâtık-ı düşize-i tahayyülde
Mâi bir akşam

⁵ Haluk Oral, *age*, s. 126.

Eder üstünde dâimâ ârâm
Eteklerinde deniz
Döker ervâha bir sükûn-ı menâm.
Kadınlar orda güzel, ince, sâf, leylîdir,
Hepsinin gözlerinde hüznün var
Hepsi hemşiredir veyahût yâr;
Dilde tenvîm-i ıztırabı bilir
Dudaklarındaki giryende bûseler, yâhût,

O gözlerindeki nili sükût-ı istifhâm...

Şevket Rado'nun çevirisi:

*Ne sen
Ne ben,
Ne güzelliğinde toplanan bu akşam,
Ne de fikir elemlerine bir liman
Olan bu mavi deniz,
Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz.
Sana yalnız bir ince taze kadın,
Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü gidiş,
Bu düşkün iştiha, bu kirli bakış,
Bulamaz sende bende bir ma'nâ
Ne bu akşamda bir yumuşak keder,
Ne de durgun denizde bir küskün*

Gizleniş ürpertisi ve nazlanma...

...O belde?

Durur hayalin bâkir bölgelerinde

Mavi bir akşam

Eteklerinde deniz

Gezer üstünde daima, her an;

Döker ruhlara uykuyu sessiz...

Hepsinin gözlerinde hüznün var

Kadınlar orda güzel, ince sâf, leylidir

Hepsi hemşiredir veyahut yâr

Gönülde ıztırabı uyutmayı bilir

Dudaklarındaki ağlamaklı bûseler, yâhut,

O gözlerindeki mavi soran susuş...

Şevket Rado, bu *diliçi çeviriyi* yayımlamadan önce, bu konuyla ilgili eleştirilerini öğrenmek için sözü edilen metni Ahmet Muhip Dranas'a göndermiştir. Dranas, cevap olarak gönderdiği mektupta (Haluk Oral arşivinde) bu şiir ile ilgili önerilerini sıralamış, bu çalışmasını Haşim'in bütün şiirine uygulamasını, hatta kendisinin de Şevket Rado'nun yapmış olduğu bu işten aldığı ilhamla Fikret'in şiirleri üzerine düşeceğini belirtmiştir. Yapmış olduğu öneriler, söz konusu mektupta alıntılanan bölümler itibarıyla şunlardır:

“...Bir takım kelimelerin bugün için eskiliklerine –hatta ölü bile sayılabilirler-rağmen yerlerinden sökülüp atılmaları gerçekten mümkün değil. O takdirde Haşim'i Haşimlikten çıkarma tehlikesi içine düşüyorsunuz. Şimdi “Melâl” kelimesini nasıl değiştirelim, faraza “yılgı” kelimesi ile? Bilmem ki olur mu? Veyahut “leylî” kelimesini neyle karşılırsın. Yani senin anlayacağın her mısraın üzerinde uzun uzun düşündüm. Birkaç yerde birkaç değişiklik denedim; daha yatkın olup olmadıklarını bilemem:

1- *Ne bu akşamda bir yumuşak keder/gam*

2- *Döker ruhlara uykuyu sessiz*

yerine

Döker ruhlar bir uyku sesliği

3- *Kadınlar orda güzel, ince, sâf, leylîdir*

mısrarını ne yapalım şimdi? Leylî'ye gecelik mi diyeceğiz. Rezillik olur. Gecesel, bu da az rezalet değil (üstelik Egesel kelimesini hatırlatıyor.) İlle de karşılanmak istenirse şu kelime var: düşsel. Ama bu bile Haşim'i mezarında diriltir bir an ve bize küfrettirebilir.

4- *O gözlerindeki nilî sükût, istifham*

O gözlerindeki soran mavi susuş

yerine

O gözlerindeki mavi, soran susuş

(bir takdim tehir, yani)...”⁶

Dıranas'ın önerileri sadece bunlar değildir “O Belde”nin *diliçi çevirisi* ile ilgili, ayrıca şiirin diğer dizelerine yönelen başka dikkatleri de vardır. Şevket Rado bu önerilerin bazılarını dikkate almış, bazılarını ise kendi tasarrufu doğrultusunda düzenlemiştir. Öte yandan “O Belde”nin bir başka *diliçi çevirisi*ni yapan Mehmet Fuat, “manevi hışım”ından korkulan dizeyi, yani “Kadınlar orda güzel, ince, saf, leylîdir” dizesini “Kadınlar orada güzel, ince, temiz, geceye bağlıdır” diye karşılar.⁷

“...O belde

Durur el değmemiş hayal bölgelerinde

mavi bir akşam

hep dinlenir üstünde;

eteklerinde deniz

⁶ Haluk Oral, *age*, s. 131-132.

⁷ *Yüzyılın Türk Şiiri(1900-2000)*, (Haz. Mehmet H. Doğan), C. I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2002, s. 89-101.

*döker ruhlara bir uyku durgunluğu.
kadınlar orda güzel, ince, temiz, geceye bağlıdır,
hepsinin gözlerinde hüznün var,
hepsi kızkardeşir. Veya sevgili;
gönüldeki üzüntüleri yatıştırmayı bilir
dudaklarındaki ağlayan öpücükler, yahut,
o gözlerindeki çivit rengi soru sessizliği...*

(*Göl Saatleri*'nden diliçi çeviri: Mehmet Fuat)"

Aynı zamanda Mehmet Fuat, "Döker ervâha bir sükûn-ı menâm" dizesini Dıranas'ın Şevket Rado'ya önerdiği biçime yakın "döker ruhlara bir uyku durgunluğu" diye çevirmiştir. Bütün bunlarda önemli olan nokta, üzerinde durulan *diliçi çeviri* işinin büyük bir titizlikle yapılmaya çalışıldığı, çeviri konusuna kafa yorulduğudur. Ayrıca bu çeviri ile ilgili önerilerin büyük bir ciddiyetle değerlendirildikleri hemen göze çarpmaktadır.

Türk Edebiyatının bir başka önemli şiiri "Hürriyet Kasidesi"nin *diliçi çevirisi* 1934 yılında Abdülganî Senî (Yurtman)⁸ tarafından yapılmıştır. Sadettin Nüzhet Ergun, onun biyografisi ile birlikte bazı şiirlerinden seçmeler yapmış, bunların yanısıra "Hürriyet Kasidesi"nin *diliçi çevirisi*ni de vermiştir. Buraya bu şiirin ilk beş beyti ve *diliçi çevirisi* alıntılanacaktır:

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten
Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten

Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten
Mürüvvet-mend olan mazlûma el çekmez îânetten

Hakîr olduysa millet şânına noksan gelir sanma

⁸ Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, C. I, s. 221-223. Bu yazıyı haberdar eden Prof. Dr. Adem Ceyhan'a teşekkür ederim.

Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü kıymetten

Vücûdun kim hamîr-i mâyesi hâk-i vatandır

Ne gam râh-ı vatanda hâk olursa cevri ü mihnetten

Muîni zâlimin dünyâda erbâb-ı denâettir

Köpektir zevk alan sayyâd-ı bî-insâfa hizmetten...

“-Türk şiiri ölçüsü ile-

-Namık Kemal’in meşhur kasidesi, bugünkü dille-

Görüp hep sapkın olmuş her düzen durağından

Çekildik kalkık başla biz beylik konağından

Usanmaz soydaşlara er kişi yararlıktan

Kırık gönlü yapmaktan, çekinmez o varlıktan

Küçük düştüyse millet, sen sanma değersizdir

Yere düşerse altın kirli sanmak yersizdir...

Tenin öz varlığı bu yurdun toprağındandır

Uğrunda parçalansın, canımız da ondandır

Kıyan, can yakanlarla birleşmek ne alçaklık

Köpektir kim ederse avcılara yadaklık...

Ankara: 1934

Alıntılanan *diliçi çeviriye* genel olarak bakıldığında “mefâîlün mefâîlün mefâîlün” aruz kalıbıyla yazılan Hürriyet Kasidesi’nin Abdülgani Sanî tarafından 14’lü hece ölçüsü ile yeniden söylendiği görülmektedir. Bunun yanısıra şiirin aslına fazla bağlı kalınmadığı da göze çarpmaktadır. Öte yandan, “izzet ü ikbâl”ın “kalkık baş”; “halk”ın “soydaş” ile karşılanması oldukça ilgi çekici olup bu *diliçi çeviri* çalışmasında şiirsellikten daha çok o yıllara hakim olan düşüncenin baskın olduğu

sezilmektedir. Ancak bütün bunların yanında bu metin, 1934 yılında yani *Hürriyet Kasidesi*'nin yazılışından 74 yıl sonra (Hürriyet Kasidesi'nin 1860 yılında yazıldığı varsayılarak⁹) o günkü dille yorumlanması, bir bakıma yeniden dönüştürülmesi bakımından önem taşımaktadır.

Modern Türk şiirinin önemli şiirlerinin yanısıra Osmanlı şiirinin seçkin örnekleri de *diliçi çevirileri* yapılarak yayımlanmıştır.¹⁰ Neşâtî'nin “bile” redifli çok sevilen gazeline İlhan Berk'in yapmış olduğu *diliçi çeviri* de bunlardan biridir.¹¹ İlhan Berk'in *Kitap-lık* dergisinde Neşâtî'nin dört gazeline yapmış olduğu bu çeviriler rastlantı değildir. Çünkü İlhan Berk, birçok yazısında Neşâtî'ye olan hayranlık ve sevgisini dile getiren bir şairdir. Özellikle Neşâtî'yi konu aldığı yazısında¹², sevdiği şairlerin kimi şiirlerini defterine yazdığını, bu seçkileri yaparken hep kendi beğenisine bağlı kaldığını, Neşâtî'nin de dört gazelinesi sözünü ettiği bu deftere kaydettiğini, bunların içinde en çok sevdiğinin “bile” redifli gazel olduğunu dile getirir. Neşâtî'nin edebiyat tarihlerinde hep ikinci sıradaki şairlerle anılageldiğini, oysa Neşâtî'yi -Osmanlı şiirine salt bir sevgi duyduğunu, bu sevginin de bilgiçe değil kendisine verdiği tatla olduğunu belirterekten- Fuzulî, Bakî,

⁹ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I (Tanzimattan Cumhuriyete Kadar)*, Dergâh Yay., İstanbul 1994, s. 40.

¹⁰ Abdülganî Sanî'nin *Hürriyet Kasidesi*'nde hece ölçüsüyle yaptığı çeviri, aynı zamanda bir şair olan Ahmet Necdet (Sözer)'in *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi* adlı kitabında izlediği yöntemi hatırlatmaktadır. Ahmet Necdet de seçtiği şiirleri hece ölçüsüyle yeniden kurmuş ve kurgulamıştır. Cem Dilçin, sözü edilen makalesinde bu konuya değinmektedir. Ayrıca bu konu bağlamında Dilçin, *Kitap-lık* dergisinin “Yeniden Söylenen Gazeller” başlığı altında bazı şairler tarafından yapılmış *diliçi çeviri* örneklerine değinmekte, Enis Batur'un Cem Sultan'ın gazeline yaptığı çeviride sevgiliye ikinci kişi çekimiyle seslenilmesi olayına dikkat çekmektedir.

“Gündüzüm gice gicem gündüz olursa n'ola kim
Yüzüne zülf-i dü-tâ gâh gelür gâh gider”

“Nasıl olmasın gecem bembeyaz, günüm kömür gece
Saçlarınız yüzünüze bir gelir bir gider”

Benzer şekilde Dilçin, Cem Sultan'ın mahlası yerine Enis Batur'un kendi adını tercih etmesini de değerlendirmektedir. Geniş bilgi için bkz. Cem Dilçin, *agm*, s. 154-155.

¹¹ İlhan Berk, *Kitap-lık*, S.34, İstanbul 1998, s. 16-17.

¹² *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (haz. Mehmet Kalpaklı), [İlhan Berk, “Neşâtî Bugün de Bir ‘Saklı Su’dur...”, *Gösteri*, S. 17, 1982, s.77], Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 245-246.

Şeyh Galib, Nedim gibi şairler katında gördüğünü söyledikten sonra onu niçin çok sevdiğini şöyle açıklar:

“Her şeyden önce, büyük bir söyleyiş ustası, büyük bir duyarlık adamıdır Neşâtî. Bağırmayan, gizli, sessiz, parıltılı, özgün. Hep büyük, derin bir duyarlık vurur şiirlerinden. Daha önemlisi, Mevlevî bir şair olmasına karşın (biliyoruz Edirne Mevlevî Tekkesi Şeyhiydi) bilge görünmeye, bilgelik taslamaya yanaşmaz, şiirlerinde sade bir insan gibi davranmayı yeğler. Bütün büyük şairler gibi de alçakgönüllüdür...”

Ayrıca İlhan Berk, “bir melâl şairi” Neşâtî'nin gazellerindeki hüzne değindikten sonra bu konuyla ilintili olarak iki büyük simgeci şairi yani Şeyh Galib ile Ahmet Haşim'i onun hazırladığını belirterek hatta “Mallarme, Neşâtî'yi okuyabilseydi kadrini en çok o bilirdi sanırım” der. Öte yandan 1983 yılında kaleme aldığı “*Akraba Şairler*” adlı yazısında, kimi şairlerin kimi şairlerle akraba olduklarına inandığını belirterek şöyle der:

“...Eski şiirimizdeki sayısız akrabalıklar içindeki bir tanesi bizi günümüze de getirdiği için burda anacağım. Böylece ne demek istediğim daha bir anlaşılacaktır sanırım. Bu da Necatî-Neşâtî-Şeyh Galib akrabalığıdır. Ben bu Necatî-Neşâtî-Şeyh Galib üçgenini, ayrı ayrı üç büyük ozan olmalarına karşın, aynı soydan ozanlar olarak görmüşümdür. (...) Bu üç ozanımıza yakından bakıldığında, Necatî'nin Neşâtî'yi nasıl etkilediği, Neşâtî'nin de Şeyh Galib'i nasıl etkilediği görülecektir. Bu akrabalık belki doğal karşılanacaktır, aynı dünyanın insanları olduğu söylenecektir, bunun için de şaşılacak bir şey bulunmayacaktır. Ama bunu ben burada bırakmayacağım, Ahmet Haşim'in de, onların dünyasıyla büyüdüğünü, geliştirdiğini, varolduğunu söyleyeceğim.” (Şairin Toprağı, 1992)¹³

Bütün bu söylenegelen sözlerin ışığında, İlhan Berk'in çok sevdiği Neşâtî'nin bu gazelinin yine şair tarafından yapılan *diliçi çevirisi*, şiir dilini bulma, bir 17. yüzyıl gazelinin yeniden kurma, yeniden söyleme bakımından ele alınıp incelenecektir:

Gittin ammâ ki kodun hasret ile cânı bile

İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile”

¹³ Selahattin Özpabıyıklar, *A'dan Z'ye İlhan Berk*, (Kitap-lık Dergisi S. 64 Armağanı), İstanbul 2003, s. 6-7.

Devr-i meclis bana girdâb-ı belâdır sensiz
Mey-i zehrâb-ı sitem sâgar-ı gerdânı bile

Bâğa sensiz bakamam çeşmime âteş görünür
Gül-i handânı değil serv-i hirâmânı bile

Sîneden derd ile bir âh edeyin kim dönsün
Aksine çerh-i felek mihr-i dirahşânı bile

Hâr-ı firkatle Neşâtî-i hazînin vâhayf
Dâmen-i ülfeti çâk oldu giribânı bile

İlhan Berk'in diliçi çevirisi:

*Gittin ama koydun özlemle cânı bile
İstemem dostlarla sensiz hoş beşi bile*

*Senin olmadığın yerde dünya bana zindandır
Zehir zıkkımdır orda dönen kadehler bile*

*Ben ki sensiz bahçeye bakamam ateş görünür
Gülleri geç salınıp duran serviler bile*

*Öyle bir ah çekeyim ki ta derinden
Oynasın yerinden feleğin çarkı bile*

*Yokluğun acısıyla yazık ki Neşâtî kulunun**Dostluk eteği yakasıyla sıyrılıp gitti bile*

Bu yazıda, İlhan Berk'in bu *diliçi çeviri* örneğine, her şeyden önce bir şairin bir şairi anlama çabası olarak bakılmaktadır. 17. yüzyılın bir şiirini, aralarındaki dil ve zihniyet ayrılıklarına rağmen modern bir şairin ele alıp onu yeniden şiir diline dönüştürmesi, hem dil tarihi hem de edebiyat bilimi açısından oldukça ilginçtir. Ancak hemen şunu da belirtmek gerekir ki şiir diliyle yapılan bu aktarım, içinde bazı teknik yanlışlıkları da barındırmaktadır. Neşâtî'nin gazelinin ilk beyti "Gittin ammâ ki kodun hasret ile cânı bile" dizesinin, İlhan Berk tarafından "Gittin ama koydun özlemle canı bile" olarak aktarıldığı görülür. Oysa 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesi'nde "ko-" fiilinin günümüzde barındırdığı anlamlardan farklı olarak "bırakmak, terketmek, vazetmek"¹⁴ anlam değerlerine sahip olduğu görülür. Bununla birlikte ilk dizedeki "bile" edatınının "dahi, de" anlamında değil, "birlikte, beraber"¹⁵ anlamlarında kullanıldığı görülür. Dil, Tarih-Cografya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünün ilk Eski Türk Edebiyatı Hocası olan Necmettin Halil Onan'ın *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi* adlı eserinde, Neşâtî'nin yine aynı gazeli, bilimsel çeviri yaklaşımıyla ele alınmış ve birinci beytin düzyazı çevirisi şöyle yapılmıştır: "Gittin; fakat, canı hasretle beraber bırakıp gittin. Ben sensiz olan dostlar sohbetini bile istemem." Onan'ın bu çevirisine bakıldığında "ko-" fiili ve "bile" edatının Türkçe'nin 17. yüzyılda sahip olduğu anlam değerleriyle saptandığı görülmektedir. Ne var ki, İlhan Berk'in bu *diliçi çeviri*sine uzmanlık isteyen bir takım eksiklikleri ortaya çıkarma amacıyla bakılmamıştır. Bilakis onun bu manzum çevirisi, Neşâtî'nin gazelindeki şiir dilini bulma çabası ve etkinliği olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle bu *diliçi çeviri* aşamasında İlhan Berk'in yaptığı ilk iş, şiirin yapısında bir değişikliğe gitmemek olmuştur. Çeviri yaparken şiirin yapısına en yakın yapıyı bulmada İlhan Berk'in çok bilinçli olduğu kuşkusuzdur. Öte yandan İlhan Berk'in yaptığı diğer önemli şey ise, bu gazelin şiir dilini bulmak olmuştur. Bunu daha çok *diliçi çeviri*si yapılan şiirin dilini kendi çağının dilinde bulma, günümüzün

¹⁴ *Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., C. IV, s. 2619-2626; *Tarama Sözlüğü*'nde "ko-" fiilinin "bırakmak, terketmek, vazetmek" anlamında XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi'ne ait beş tanığı bulunmaktadır.

¹⁵ *Age*, C. I, s. 550-551.

söyleyiş kalıplarından yararlanma olarak anlamak gerekmektedir. Örneğin “İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile” dizesinin aktarımı olan, “İstemem dostlarla sensiz hoş beşi bile” dizesine bakıldığında “sohbet-i yârân”ın “dostlarla hoş beş” deyişiyle karşılanması, bir şairin doğal ve rahat söyleyişteki başarısının şiir dilini yeniden bulma ve kurmada ne kadar etkin bir rol üstlendiğini göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu deyiş bize çok tanıdık olmakla birlikte dost sohbetlerindeki sıcak çağrışımları da içinde barındıran bir anlatım biçimidir. Yine “Bâğa sensiz bakamam çeşmime âteş görünür/Gül-i handânı değil serv-i hirâmânı bile” beytini, Necmettin Halil Onan, “Sensiz gül bahçesine bakamam; bahçenin yalnız açılmış gülü değil, nazlı nazlı sallanan selvisi bile gözüme ateş görünür.” diye çevirirken, İlhan Berk’in bu beyti

Ben ki sensiz bahçeye bakamam ateş görünür

Gülleri geç salınıp duran serviler bile

olarak çevirisi, şiir dilinde kısa ve eksilteli söyleyişin önemini daha belirgin hale getirir. “Açılmış gül” anlamına gelen “gül-i handân”ın yalnızca gül ile karşılanması; “gül-i handânı değil” deyişinin “gülleri geç” olarak günlük Türkçe’de belirli bir kullanım sıklığına sahip, konuşma diline yakın bir söyleyiş kalıbıyla karşılanması; “serv-i hirâmân” ın şairane bir tasarrufla “salınıp duran serviler” olarak süreklilik ve çokluk anlam çağrışımlarına açık olarak aktarımı, kısa ve eksilteli anlatımın¹⁶ şiir dilindeki çekiciliğine iyi birer örnektirler. Daha önce belirtilen hususlarda olduğu gibi, burada da İlhan Berk yaptığı işin (çünkü şiir çevirisine çok kafa yormuştur) oldukça farkındadır. Bu konuda şöyle der: “Çeviride şiir dilinin bulunmasında, şiirin yapısına bağlılık, söyleyiş biçimi, anlam tutarlığı gibi ilkelerin dışında, sözcük ekonomisi diyebileceğimiz bir şey de vardır ki, bu da ayrı bir önem taşır. Çeviride anlama bağlılık ilk anda göz önünde bulundurulacak öğelerden biri olduğunu söyledik. Ama anlamın korunması sözcük ekonomisine bağlandığı ölçüde vardır; taşıdığı, çoğaltıldığı, uzatıldığı zaman şiirin yapısına ters düşeceğinden, o yapıya yaklaşımı da ortadan kaldırır.”¹⁷ Şiir dilindeki kısa ve eksilteli söyleyişi İlhan Berk, “sözcük ekonomisi” diye

¹⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yay. Ankara 1999, s.59.

¹⁷ İlhan Berk, “Çeviride Şiir Dili”, *Türk Dili*, S. 322 (Çeviri Sorunları Özel Sayısı), 1978.

ifade etmekte, ayrıca şiir çevirisindeki ciddiyet ve titizliğini de bu sözlerle dile getirmektedir. Bu bağlamda yine N. H. Onan tarafından “Sen olmayınca, zulüm zehrine benzeyen şarabı ve durmadan dönen, sırayla sunulan kadehiyle birlikte meclisde şarap dağıtılması, gözüme bir belâ anaforu gibi görünür.” diye düzyazı çevirisi yapılan

Devr-i meclis bana girdâb-ı belâdır sensiz

Mey-i zehrâb-ı sitem sâgar-ı gerdânı bile

beytini İlhan Berk, “girdâb-ı belâ”, “mey-i zehrâb-ı sitem” tamlamalarını birebir aktarmaktan bilinçli olarak uzak durmayı yeğleyerek;

Senin olmadığın yerde dünya bana zindandır

Zehir zıkkımdır orda dönen kadehler bile

dizelerinde olduğu gibi “dünya bana zindan” ve yine günlük dilde sık sık kullanılan “zehir zıkkım” deyişleri ile aktarmayı benimsemesi, şiirselliğin korunması açısından değerlendirilmelidir. Ama hemen şunu da belirtmek gerekir ki, “devr-i meclis” gibi Osmanlı şiirinde önemli bir yeri olan “durmadan dönen, sırayla sunulan kadehiyle birlikte meclisde şarap dağıtılması” ritüelinin bu *diliçi çeviride* gerektiği kadar yer bulamaması da önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Yine aynı paralellikte değerlendirilebilecek; İlhan Berk’in *diliçi çevirisiyle*

Öyle bir ah çekeyim ki ta derinden

Oynasın yerinden feleğin çarkı bile

diye yeniden şiir diliyle söylenen

Sîneden derd ile bir âh edeyin kim dönsün

Aksine çerh-i felek mihr-i dirahşânı bile

beyti aynı sorunları içinde barındırmasına karşın, “feleğin çarkının yerinden oynaması” deyişinde olduğu gibi bir o ölçüde şairanedir. “Mihr-i dirahşân”ın (parlak güneş) bu *diliçi çeviride* yer almaması, öte yandan “tersine dönmek” in “yerinden oynamak” ile karşılanması bilimsel amaçla yapılan bir çeviri için sorun olabilmektedir. Bu yönüyle Necmettin Halil Onan’ın düzyazı çevirisi “Dert ile bağrımdan öyle ah edeyim ki, gökyüzü, hatta onun parlak güneşi bile tersine dönsün, “kıyamet kopsun”.” bütün bu endişeleri ortadan

kaldırır tarzdadır. Ne var ki, İlhan Berk sözü edilegelen bu *diliçi çeviriye* bilimsel bir tutum ve kaygıyla bakmamakta, buna karşın şiirselliği önceleyerek kendince bir takım dil tasarruflarında bulunarak Neşâtî'nin bu güzel gazelini kendi şiir diliyle yeniden yorumlamayı amaçlamaktadır.

Sonuç

Daha geniş bir taramayla Türk Edebiyatında manzum *diliçi çeviriler*in saptanmasının dil ve edebiyat araştırmalarına yeni bakış açıları getirebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda yeniden söyleyiş, yeniden kurma ve kurgulama olarak manzum *diliçi çeviriler*e yeni bir gözle bakılması ve taşıdıkları edebî değerler noktasından incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmet Haşim (1985), *Bütün Şiirleri*, (Haz.: Asım Bezirci), İstanbul: Can Yay..

AKSAN, Doğan (1999), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara: Engin Yay.

BERK, İlhan (1978), “Çeviride Şiir Dili”, *Türk Dili*, S. 322 (Çeviri Sorunları Özel Sayısı).

BERK, İlhan (1999), “Neşâtî Bugün de Bir ‘Saklı Su’dur...”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz.: Mehmet Kalpaklı), İstanbul: Yapı Kredi Yay. (*Gösteri*, S. 17, 1982).

BERK, İlhan (1998), *Kitaplık*, S. 34, İstanbul.

DİLÇİN, Cem (2001), *Studies on Fuzulî's Divan*, Harvard University: Sources of Oriental Languages and Literatures 50.

DİLÇİN, Cem (2007), “Divan Şiirini Günümüzün Türkçesine Aktarma ve Diliçi Çeviri”, *Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan*, (Editörler: Ayşenur Külahlıoğlu İslam - Süer Eker), Ankara.

ERGUN, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, C. I.

KAPLAN, Mehmet (1994), *Şiir Tahlilleri I, (Tanzimattan Cumhuriyete Kadar)*, İstanbul: Dergâh Yay..

ORAL, Haluk (2008), *Şiir Hikâyeleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay..

ÖZPALABIYIKLAR, Selahattin (2003), *A'dan Z'ye İlhan Berk*, (Kitap-lık Dergisi S. 64 Armağanı), İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Tarama Sözlüğü (1963-1972), (haz. Ömer Asım Aksoy-Dehri Dilçin), C. I-VI, Ankara: TDK Yay.

Tevfik Fikret (1975), *Kırık Saz [Rübâb-ı Şikeste]*, *Seçilmiş Şiirler*, (Türkçeleştiren: Ahmet Muhip Dıranas), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Tevfik Fikret (1984), *Rübâb-ı Şikeste [Kırık Saz]*, Bütün Şiirleri 1-2, (Bugünkü Dile Çeviriler, Sözlükler ve Notlarla), (Haz.: Asım Bezirci), İstanbul: Can Yay.

Yüzyılın Türk Şiiri (1900-2000) (2002), (Haz.: Mehmet H. Doğan), C. I, İstanbul: Yapı Kredi Yay.